

*Aslanov Həbil Hüseyn oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: dosent1966@mail.ru
©Aslanov H.H., 2022*

UOT - 339. 5

BAZAR İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ ÖLKƏNİN XARİCİ TİCARƏT SİYASƏTİ VƏ QLOBAL İQTİSADİYYATA İNTEQRASIYADA ONUN ROLUNUN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - bazar iqtisadiyyatı şəraitində milli iqtisadiyyatda aparılan xarici ticarət siyasətinin qloballaşan iqtisadiyyata integrasiyada rolunu müəyyən etməkdir.

Tədqiqatı metodologiyası - tədqiqat işində sistemli yanaşma, sintez və analiz metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – ölkənin xarici ticarət siyasətinin milli iqtisadiyyatın beynəlxalq iqtisadiyyata integrasiyasına təsirinin təhlili.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti - milli iqtisadiyyatın global iqtisadiyyata integrasiyasında ölkənin həyata keçirdiyi xarici ticarət siyasəti imkanlarının qiymətləndirilməsində elmi mənbə kimi istifadə imkanlılığı.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – ölkənin həyata keçirdiyi xarici ticarət siyasətinə uyğun olaraq beynəlxalq iqtisadi əlaqələrə integrasiyasının qiymətləndirmə metodologiyasının təkmilləşdirilməsi.

Açar sözlər: milli iqtisadiyyat, xarici ticarət, ixrac siyasəti, iqtisadi integrasiya, ixrac potensialı, daxili bazar, iqtisadi tənzimləmə.

G İ R İ Ş

Müasir şəraitdə milli iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafı yalnız daxili imkanlarla deyil, əhəmiyyətli dərəcədə beynəlxalq ticarət əlaqələrindən daha geniş və səmərəli istifadə edilməsi ilə də mümkündür. Ölkənin beynəlxalq ticarət əlaqələrində iştirakı ona beynəlxalq əmək bölgüsünün yaratdığı iqtisadi və strateji üstünlüklərdən bəhrələnməklə, iqtisadi inkişafın yüksəldilməsi məqsədilə mövcud ixrac potensialının inkişaf etdirilməsi və səmərəli istifadəsinə şərait yaradır və bu istiqamətdə yeni perspektivlər açır.

Elmi ədəbiyyatlarda ixrac potensialına ölkənin iqtisadi potensialının ixrac məqsədilə istifadə olunma bilinən tərkib hissəsi kimi göstərilir. Bu potensiala ixrac üçün əmtəə və xidmət istehsalında və onların ixracında istifadə olunan və oluna biləcək təbii-iqtisadi, texniki-iqtisadi, elmi-texniki potensial, xarici ticarət infrastruktur, əmək ehtiyatları və s. aid edilir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, ixrac potensialının inkişafına istehsal olunan məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi, milli ixracatları stimullaşdıran şəraitin yaradılması, istehsalda qabaqcıl texnologiyadan istifadə, elm tutumlu məhsul buraxılışının həcmnin artırılması, ixracın strukturunun inkişafı və digər amillər hesabına nail olmaq olar [1, s.134].

Ölkənin xarici ticarət siyasətinin nəzəri təhlili

Vurğulamaq yerinə düşər ki, ixrac potensialının inkişafı və onu şərtləndirən amillər

haqqında klassik və müasir beynəlxalq ticarət nəzəriyyələrində geniş bəhs edilmişdir. Klassik nəzəriyyələrdə bu amillər daha çox ölkələrin malik olduğu təbii və istehsal amilləri əldə olunan üstünlüklərlə müəyyən edilir. Onlara əsasən ölkələr istehsalında üstünlüyə malik olduqları amillərdən maksimum istifadə olunan məhsulların istehsalı və ixracı üzrə ixtisaslaşmalıdır. Lakin ixrac potensialının inkişafı təkcə istehsala cəlb edilən amillərin miqdarının artırılması ilə məhdudlaşdırıla bilməz. Burada həmçinin elm və texnikanın inkişafı, elmi-texniki tərəqqi, beynəlxalq ticarət əlaqələrinin inkişafı, BƏB-in dərinləşməsi nəticəsində meydana çıxan üstünlüklərə də xüsusi diqqət yetirilməlidir. Klassiklərdən sonra gələn iqtisadçılar bu amilləri nəzərə alaraq, yeni, müasir ticarət nəzəriyyələrində əks etdirmişlər. Bunlar içərisində əsas yeri ölkənin rəqabət üstünlükləri nəzəriyyəsi tutur. Dünya təcrübəsindən də məlum olduğu kimi, güclü rəqabət şəraiti yaratmadan ixracın inkişafı və onun strukturunun təkmilləşdirilməsi haqqında danışmağa dəyməz. Rəqabət üstünlükləri nəzəriyyəsində ölkənin və ya ayrıca firmanın ixrac potensialının inkişaf etdirə bilməsi faktını malik olduqları rəqabət üstünlükləri ilə bağlayaraq Porter qeyri-maddi istehsal şərtlərinin ölkənin rəqabət üstünlüklərinə təsirini tədqiq edərkən, ənənəvi istehsal amilləri ilə kifayətlənməyib, yenilərin elmi-texniki informasiya, bazar infrastrukturunu, əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi və s. istehsal prosesində meydana çıxan amilləri də əlavə edir. Rəqabət üstünlüyünün yaradılmasının digər başlıca şərti xidmətedici və yardımçı sahələrin inkişaf səviyyəsi və vəziyyətidir. Bu sahələr müəssisələrin səmərəli fəaliyyət göstərməsi və ixrac yönümlüyünün dəstəklənməsində əhəmiyyətli rol oynayır [2, s.97].

Müasir şəraitdə Azərbaycan iqtisadiyyatının mövcud inkişaf durumunda xarici iqtisadi siyasətinin başlıca hədəfi ölkə iqtisadiyyatının mövcud vəziyyəti, onun dünya iqtisadiyyatında yerinin möhkəmlənməsi və ümumi iqtisadi inkişaf strategiyasının reallaşdırılmasıdır. Müxtəlif istiqamətləri özündə birləşdirən xarici ticarət siyasəti o zaman effektiv olar ki, onun milli maraqları təmin edən, işlək və çevik tənzimləmə mexanizmləri mövcud olsun.

Ölkənin xarici ticarət siyasətinin prioritet istiqamətləri olaraq aşağıdakıları qeyd edə bilərik:

- xarici ticarət münasibətlərinin qurulması zamanı uzunmüddətli perspektivə istiqamətlənmə;
- ölkənin daxili bazarının qorunması və iqtisadiyyatın real sektorunun inkişafına təkan verilməsi;
- ölkədə istehsal olunan məhsulların ixracının stimullaşdırılması;
- ölkə istehsalçılarının xarici bazarlarda mövqelərinin qorunması;
- ölkədaxili bazarların tənzimlənməsi;
- idxalın tənzimlənməsi üçün səmərəli gömrük və vergi sisteminin tətbiq edilməsi;
- ölkənin tədiyyə balansının tənzimlənməsi.

Hal-hazırda Azərbaycan bu problemləri həll etmək üçün güclü iqtisadi potensiala malikdir, bu sahədə dünya bazarlarına qeyri – neft məhsulları ilə çıxış prosesi daha da genişləndirilməli və bu prosesdə dövlət dəstəyi və tənzimlənməsi təmin edilməlidir. İdxal – ixrac əməliyyatlarında “bir pəncərə” prinsiplərinin tətbiqinə başlanılması bu prosesdə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Gömrük prosedurlarının daha da sadələşdirilməsi, idxal – ixrac əməliyyatlarına “bir pəncərə” sisteminin tətbiqi və vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi nəticəsində ölkədə xarici iqtisadi fəaliyyətin sürətlə artması, idxal – ixrac strukturunun genişlənməsi müşahidə olunur. Bunun nəticəsində ölkə sahibkarlarının xarici bazarlara çıxış imkanlarının artırılmasına nail olunmuş və artıq ölkə sahibkarlarının Avropa ölkələrinə çox aşağı gömrük vergiləri ilə ixrac imkanları yaranmışdır [3, s.74]. Bütün bu proseslər Azərbaycanın dünya ölkələrinin bazarlarına

qeyri-neft məhsullarının çıxarılması üçün yeni perspektivli tədbirlərin görülməsi imkanlarını daha da yaxınlaşdırır. Əlbəttə ki, burada qarşıda duran ən vacib məqamlardan biri də digər dövlətlərlə iqtisadi əlaqələri genişləndirməklə yanaşı, beynəlxalq iqtisadi məkanda xüsusi nüfuzla sahib olan beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələri sürətləndirməkdir. Bu prosesdə nüfuzlu beynəlxalq qurumlar və maliyyə təşkilatlarında iştirak etmək xüsusi hədəf olmalıdır. Bu sahədə fəaliyyətin gücləndirilməsi ölkəmizin xarici ticarət əlaqələrinin genişlənməsi ilə yanaşı, həm daxili, həm də xarici bazarlarda ölkə istehsalçılarının rəqabətə davamlılığının yüksəlməsinə, yeni texnika və texnologiyanın istehsal prosesinə tətbiqinin stimullaşdırılmasına güclü təsir göstərir.

Milli iqtisadiyyatın global iqtisadiyyata integrasiyasının qiymətləndirilməsi.

Ölkə iqtisadiyyatının beynəlxalq integrasiya münasibətlərinə girmək qabiliyyəti xarici ticarət münasibətləri ilə qarşılıqlı əlaqəlidir. Bu qarşılıqlı tamamlanma prosesi yalnız təkrar istehsal sahələrini özündə birləşdirən açıq və şəffaf iqtisadi sistemə malik dövlətlərin xarici ticarət münasibətlərində mümkündür. Bu şəraitdə ölkədə yerli iqtisadiyyatın strukturu həm xaricə hazır məhsulun bir hissəsinin göndərilməsini, həm də idxal hesabına yerli tələbatın bir hissəsinin ödənilməsinə tələb edir. Ona görə də, müasir mərhələdə mühüm global iqtisadi məsələlərdən biri dünya dövlətlərinin beynəlxalq iqtisadi integrasiya proseslərinə daxil olmasının daha da güclənməsidir.

Bu gün Azərbaycanın xarici ticarət sistemi global xüsusiyyətləri özündə birləşdirərək həm Qərbi ölkələri, həm də postsovet ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrə malikdir. Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan dünya dövlətlərinin bir çox iqtisadi birliklərinə daxil olaraq həm iqtisadi, həm də siyasi qüdrətini tədricən yüksəltməyə başlamışdır. Bu prosesə başlıca olaraq imkan verən amil ölkəmizin təbii resurslarının zənginliyidir [6, s.112]. Hal-hazırda Azərbaycan təbii resursların görə Cənubi Qafqazda birinci yerdədir. Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, hazırda Azərbaycanda yerin təkində 1 milyard tondan çox neft, 800 mlrd. kub metr qaz, 230 mln. ton metal, 240 mln. ton alunit filizi, sement istehsalı üçün 370 mln. ton xammal, 230 mln. ton seolit, ildə 730 mln. kub metr mineral su ehtiyatı və digər təbii xammallar vardır.

Xarici ticarət siyasətində aqrar sahənin emal mallarının ticarətinin inkişafına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Çünki bu sahənin hazır məhsullarının xarici ticarətə cəlb edilməsi ilə həmin malların satışı üzrə beynəlxalq bazarda rəqabət qabiliyyətlilik əldə etmək mümkündür. Bu da özlüyündə Azərbaycanın kənd təsərrüfatında dünya ixtisaslaşmasının amillərinin özünə yer tapmasına və beynəlxalq kooperasiya münasibətlərinə girməyə imkan verəcəkdir.

Vacib əhəmiyyətə malik məsələlərdən biri də Azərbaycanda azad iqtisadi zonaların formalaşdırılmasıdır. Bu sahədə dövlətin müvafiq proqramlarına əsasən, xüsusi danışıqlar aparılmış və lazımi hazırlıq işləri görülmüşdür. Bundan başqa, ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması, iqtisadiyyata yatırılan xarici investisiyaların tənzimlənməsi üzrə dövlət siyasətinin davam etdirilməsi ilə yanaşı, ölkəni investisiya imkanlarının dünya bazarlarına çıxarılması da ölkənin iqtisadi imkanları daxilindədir.

Ölkənin xarici ticarət konsepsiyası inkişaf dövrlərinə uyğun olaraq iki mərhələ üçün hazırlanmalıdır: 1. Bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün xarici ticarət konsepsiyası – öz məhiyyəti etibarilə respublikada bazarın formalaşması və real bazar münasibətlərinin formalaşması ilə başa çatmışdır. 2. Real bazar dövrünün xarici ticarət konsepsiyası - real bazar münasibətlərinin formalaşması prosesi başa çatdıqdan sonra ölkədə həm iqtisadi bazisin sosial iqtisadi mahiyyətində, həm də cəmiyyətin siyasi təşkilində köklü keyfiyyət dəyişiklikləri baş verməklə ölkənin dünya iqtisadiyyatına əsaslı integrasiyası baş vermişdir. Ölkənin xarici ticarət siyasəti

bütövlükdə iqtisadi təhlükəsizlik konsepsiyasının tərkib elementi olaraq nəzərdən keçirilməli və formalaşdırılmalıdır. Çünki ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin formalaşdırılması və möhkəmləndirilməsi xarici ticarətin təşkili edilməsi və inkişafından birbaşa olaraq asılıdır [7,s.79].

Ölkənin milli iqtisadiyyatının xarici amillərlə qarşılıqlı asılılığı və sıx əlaqəliliyi baxımından 3 inkişaf modeli mövcuddur: 1) İqtisadiyyatın ixrac yönünün yüksəldilməsini nəzərdə tutan inkişaf modeli; 2) İdxalı əvəz edən istehsal sahələrinin inkişaf modeli; 3) İqtisadi integrasiya modeli. Xarici ticarət konsepsiyasının formalaşdırılması bu modellərdən birinin seçilməsi ilə formalaşdırılır.

Mövcud vəziyyətdə Azərbaycanın potensialı baxımından bu modellərdən hansının daha məqsədəuyğun olduğunu araşdırmaq zəruridir. İxrac istiqamətlənmiş inkişaf hazırkı beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində əsas hesab edilən modellərdən biridir və ölkənin milli iqtisadiyyatının tələb olunan istiqamətdə inkişafını tələb edir. Lakin Azərbaycanda bu modellərin tətbiq edilə bilməsi üçün bəzi problemlərin həlli vacibdir:

- müasir şəraitdə dünya bazarında yaranmış şərait əmtəə və xidmətlərin ixracında tamamilə yeni göstəricilərə əsaslanmağı tələb edir. Müasir texnika və texnologiyanın istifadəsi, yeni malların istehsalının artımının və rəqabətin artması dünya standartlarına uyğun olmayan məhsullar istehsal edən Azərbaycanın ixrac imkanlarını xeyli məhdudlaşdırır;

- ixracın inkişaf etdirilməsi rəqabətə davam gətirməyi və yeni üstünlüklər yaratmağı tələb edir. Yeni infrastruktur və texnologiyaların əldə edilməsi üçün fasiləsiz şəkildə investisiya qoyuluşları həyata keçirilməlidir. Lakin müasir şəraitdə ölkənin maliyyə valyuta ehtiyatları minimal ehtiyacları belə ödəmək iqtidarında olmadığı bir vəziyyətdə bu istiqamətlərdə böyük kapital qoyuluşlarının həyata keçirilməsi mümkün deyil;

- o cümlədən, lazımi imkanların mövcud olduğu halda belə, ixrac istiqamətlənmiş inkişaf modelinin tətbiq edilməsi tezliklə istənilən nəticəni verə bilməz. Çünki ölkədə iqtisadiyyatın ixrac yönünün möhkəmləndirilməsi xarici bazarlardan ixrac asılılığı yaradır və bu da ölkənin daxili sosial-iqtisadi vəziyyətinə güclü təsir göstərir.

Azərbaycanın hazırkı şəraitdə xarici ticarət konsepsiyasının əsas istiqaməti regional iqtisadi integrasiya daxilində formalaşdırılan azad ticarət blokları ola bilər. Avropa Azad Ticarət Assosiasiyasına oxşar ticarət zonalarının təşkil edilməsi həm keçid dövrü ərzində, həm də sonrakı mərhələlərdə daxili və xarici iqtisadi fəaliyyətin optimal uyğunluğuna əsaslanaraq xarici ticarət konsepsiyasını formalaşdırmağa və tətbiq etməyə imkan yarada bilər. Bu gün Azərbaycan Avrasiya məkanında yeganə dövlətdir ki, eyni vaxtda Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB), İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT), Qara dəniz hövzəsi ölkələrinin İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Türk Dövlətlərinin İş Birliyi Şurası, GUAM (Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan, Moldova) kimim 5 böyük regional qruplaşmada iştirak edir.

Azərbaycanın xarici ticarət siyasəti ölkədə milli rəqabət üstünlüklərinin formalaşdırılması və onların inkişafına əsaslanmalıdır. Xarici ticarət siyasətinin əsas istiqamətlərini aşağıdakı kimi formalaşdırmaq olar:

- Strateji istiqamətlər: ixrac prosesində dövlət həvəsləndirilməsinin həyata keçirilməsi; dövlət proqramları vasitəsilə bazar subyektlərinin rəqabətdə davamlılığının artırılması; milli bazarın daxili mənafeələrə uyğun olaraq qorunması.

- İxrac fəaliyyəti: ölkədə ixracın daha da təkmilləşdirilməsi, hazır məhsul və xidmətlər ixracına xüsusi diqqət ayrılması; ölkənin ixrac gücünün formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi; mövcud ixrac potensialının müqayisəli üstünlük şəraitində dəyərləndirilməsi; daha çox texnologiya tutumlu məhsullar ixrac etmək; xarici investisiyaların ixrac yönümlü istehsalın inkişafına daha sürətlə cəlb edilməsi.

- İdxal sferası üzrə: ölkənin xaricdən iqtisadi asılılığının azaldılması; əsas məhsulların daxili tələbatı ödəyəcək gücdə istehsalının təşkil edilməsi; idxalın strukturuna nəzarət edilməsi.

Ölkəmizdə xarici ticarət siyasəti qeyd etdiyimiz istiqamətlərin qarşılıqlı əlaqələndirilməsi şəraitində formalaşdırılmalı və ölkənin xarici ticarəti bu prinsiplər əsasında həyata keçirilməlidir. Xarici ticarət siyasəti ölkə siyasətinin ən əsas tərkib hissələrindən biri hesab olunur. Hətta, artıq İEO – in xarici siyasət qurumları da beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə, əsasən də xarici ticarət əlaqələrinin tənzimlənməsində daha yaxından iştirak edirlər.

Beynəlxalq iqtisadi integrasiya ölkələrin təsərrüfat mexanizmlərinin bir-birinə daha da yaxınlaşmasına, ölkələrarası sazişlər formasını qəbul edərək razılaşdırılmış formada dövlətlərarası orqanlar tərəfindən tənzimlənən obyektiv iqtisadi qarşılıqlı təsir prosesidir. Ölkələrarası iqtisadi integrasiyanın təməlində sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərən subyektlərin iqtisadi maraqları və beynəlxalq əmək bölgüsü dayanır.

İntegrasiyanın inkişafı sayəsində integrasiya birlikləri çərçivəsində beynəlxalq ticarətin artımı baş verir. Dünya təsərrüfat proseslərinə aktiv şəkildə qoşularaq geoiqtisadi məkanda baş verən yeni hadisələrə adekvat reaksiya vermək Azərbaycanın xarici iqtisadi strategiyasının əsas istiqamətlərindən biridir. Azərbaycanın xarici iqtisadi münasibətlərinin başlıca xüsusiyyəti həm beynəlxalq, həm də regional və yerli iqtisadi birliklərə qoşulmaq və bu yolla da ictimai həyatın fərqli sahələrində bu təşkilatlara integrasiya olunmaqdır. Dövlət müstəqilliyi əldə edildikdən sonra Azərbaycanın ilk qoşulduğu beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar bunlardır:

- İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) – 8 dekabr 1991-ci il;
- İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT) – fevral 1992-ci il;
- Beynəlxalq Valyuta Fondu və Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı – 1992-ci il;
- Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (QİƏT) – 1993-cü il;
- Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) müşahidəçi statusunda – 1993-cü il;
- Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) – 1993-cü il;
- Avropa Şurası (AŞ) – 25 yanvar 2001-ci il.

Azərbaycanın əməkdaşlıq etdiyi regional integrasiya birliklərindən biri də Avropa Birliyi. 22 aprel 1996-cı ildə Lüksemburqda imzalanmış “Bir tərəfdən Avropa Birliyi və ona üzv olan dövlətlər, digər tərəfdən Azərbaycan Respublikası arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi” (TƏS) Avropa İttifaqı ilə Azərbaycanın çoxtərəfli əlaqələrinin hüquqi əsasını təşkil edir. Bu saziş Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın siyasi, ticari və digər mühüm sahələrini əhatə edir. Azərbaycanın ümumilikdə AB ilə ticarət əlaqələrinin təqribən 90%-i Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya və Fransaın payına düşür.

Azərbaycan həmçinin dövlətlərarası regional proqramlara da qoşulmuşdur. Bunlara İNOQEYT və TRASEKA proqramlarını aid edə bilərik. İNOQEYT – Avropa Komissiyasının texniki yardım proqramı olub neft və qaz tədarükünün idarə edilməsinə yardım göstərir. Bu proqramın əsas məqsədi regional neft və qaz boru kəmərləri sistemlərinin, infrastrukturunun yenilənməsi və müasirləşdirilməsinə dəstək göstərməkdir.

TRASEKA – “Yeni İpək Yolu” olub Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi Mərkəzi Asiya, Qafqaz və Avropa arasında nəqliyyat əlaqələrini inkişaf etdirən proqramdır. 1998-ci ildə TRASEKA çoxtərəfli sazişi imzalanmışdır. Azərbaycan bu layihədə Aİ-nin əsas tərəfdaşdır və 2000 – ci ildən bəri TRASEKA Hökumətlərarası Komissiyasının Katibliyi Bakıda yerləşir.

Azərbaycanın milli ticarət sisteminin dünya standartlarına uyğunlaşdırılması, bu sahədə iqtisadi-ticari əməkdaşlığın genişləndirilməsi cəhətdən beynəlxalq əməkdaşlıq xüsusi rol oynayır. Buna görə də ölkənin Ümumdünya Gömrük Təşkilatına üzvlüyü böyük əhəmiyyətə malik-

dir. Ticarət əməliyyatlarının sadələşdirilməsini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan ilə Ümumdünya Gömrük təşkilatı arasında XİF mal nomenklaturasına əsasən vahid gömrük tarifinin işlənilib hazırlanması, gömrük rüsumlarının tətbiq olunması, gətirilən malların mənşə ölkəsinin müəyyən edilməsi haqqında razılaşmalar əldə olunmuşdur.

Hal-hazırda Azərbaycanın üzv olmaq istədiyi daha bir iqtisadi birlik Ümumdünya Ticarət Təşkilatıdır. Azərbaycan bu təşkilata “inkişaf etməkdə olan ölkə” kimi daxil olmaq istəyir. ÜTT Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin əvəzində 1995-ci ildə yaradılmışdır. ÜTT ölkələrarası ticarətin qlobal qaydalarını təyin edən vahid beynəlxalq təşkilatdır. Onun başlıca funksiyası ticarətin tarazlı, maneəsiz və azad şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdir. Məqsəd təşkilata üzv olan ölkələrin əhalisinin rifah halının yaxşılaşdırılmasıdır.

Y E K U N

Azərbaycanın milli iqtisadiyyatın qlobal hadisələrə birləşməsi və təkrar istehsalın beynəlmilləşməsi onu dünya iqtisadi birliyinə daha da yaxınlaşdırır və beynəlxalq integrasiya əlaqələrini daha da genişləndirir. Bunun nəticəsində Azərbaycanın regional və subregional səviyyələrdə xarici ticarət əlaqələrinin səmərəli təşkili üçün şərait yaranır. Xarici ticarət təkcə əmtəə və xidmətlər ticarətini deyil, həm də valyuta – kredit münasibətlərini, investisiyalar və əmək bazarlarını, texnika və texnologiyalar mübadiləsini də əhatə edir. Bu tip çoxşaxəli xarici ticarət münasibətlərindən ilk növbədə regional, daha sonra isə dünya miqyaslı perspektivə malik olanları əsas kimi seçib proqnoz təhlilini aparmaq lazımdır. Bu cəhətdən beynəlxalq normalara xüsusi diqqət yetirməli, beynəlxalq ticarət əməliyyatları üzrə tənzimləmələr aparan Vyana və Haaqa Konvensiyalarına, Ümumdünya Ticarət Təşkilatına qoşulmaq, YUNKTAD – da aktiv fəaliyyəti təmin etmək günün başlıca məsələləri sırasına daxil edilməlidir. Bundan başqa, Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələri həm inkişaf etmiş və həm də inkişaf etməkdə olan dövlətlərin ticarət quruluşlarını nəzərə alaraq formalaşdırılmalı və balanslaşdırıcı əsaslara malik olmalıdır. Yəni istehsal olunmuş məhsullar üzrə xarici ticarət dövriyyəsi özünün növ və keyfiyyət quruluşu ilə həm ölkənin ixrac gücünün davamlı sürətlə artımında, həm də idxalın iqtisadi səmərəliliyinə əsaslanaraq xarici asılılıq səviyyəsini minimuma endirməlidir.

Dünya ölkələri arasında baş verən qloballaşma prosesi ölkələr arasında həm iqtisadi, həm də siyasi münasibətlərin inkişafına öz müsbət təsirini göstərir. Qloballaşma həm də ölkələr arasında azad ticarətə, ölkələr arasında gömrük integrasiyasına və iqtisadiyyatın inkişafına müsbət təsir göstərir. Bu prosesin sürətlənməsində ölkələr arasında daha səmərəli ticarət və iqtisadi əlaqələrin formalaşdırılmasının böyük əhəmiyyəti var. Ona görə də ölkələr öz gömrük sistemlərini və prosedurlarını daha sadələşdirilmiş şəkildə formalaşdırmağa çalışırlar. Xarici ticarət əməliyyatları ölkənin iqtisadi inkişafının əsasını təşkil edir. Gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin daha qısamüddətli, şəffaf və sadə formada aparılması isə xarici ticarətin artımında əhəmiyyətli rol oynayır.

Tədqiqat apardığımız işdə əsas diqqət Azərbaycanın dünya ölkələri ilə aparılan xarici ticarət əməliyyatlarının həcmnin artırılması və idxal-ixrac prosesində aparılan gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesinin təkmilləşdirilməsi yollarına yönəldilmişdir. Bu prosesdə beynəlxalq gömrük integrasiyasının və beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Beynəlxalq gömrük sisteminə integrasiya əmtəə və xidmətlərin ticarətini, maliyyə, iqtisadi sahələrin inkişafını təmin edən əsas istiqamətlərdəndir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Məhərrəmov A.M., Aslanov H.H. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi. Bakı, 2008, 400 səh.
2. Qəribov A.H., Əzizov A.Ə., Beynəlxalq ticarət əməliyyatları. Bakı, "Bakı Biznes Universiteti nəşriyyatı", 2017, 255 səh.
3. Pənahov A.M.. Beynəlxalq iqtisadi siyasət. Bakı, 2016, 171 səh.
4. Şəkəraliyev A.Ş., Nuriyev C.Q., Əliyev A.Ə., Şəkəraliyeva Z.A.. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi. Bakı, "İqtisad universiteti", 2018, 292 səh
5. Əliyev A.Ə. Gömrük işi və dünya iqtisadiyyatının inkişafı. Bakı, "Çaşıoğlu", 2003, 240 səh.
6. Əliyev A., Dadaşov İ., Şəkəraliyev A. Dünya iqtisadiyyatı. Müasir dövrün problemləri. Bakı, 2003, 455 səh.
7. Şəkəraliyev A.Ş., Şəkəraliyeva Z.A..Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tarif tənzimlənməsi. Bakı, 2006, 228 səh.
8. Şəkəraliyev A.Ş. Keçid iqtisadiyyatı və dövlət. Bakı, 2000, 278 səh.
9. Vəliyev D. Qloballaşma şəraitində Azərbaycanın dünya maliyyə bazarlarına inteqrasiyası Bakı, 2006, 242 səh.
10. Gənciyev G., Qurbanzadə A. İxrac ehtiyatlarından istifadənin yaxşılaşdırılması istiqamətləri. Bakı, 2003, 128 səh.

*Асланов Габиль Гусейн оглы,
доктор философии по экономике, доцент,
Бакинский Университет Бизнеса,
E-mail: dosent1966@mail.ru
© Асланов Г.Г., 2022*

ОЦЕНКА ВНЕШНЕТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ СТРАНЫ И ЕЕ РОЛИ В ИНТЕГРАЦИИ В МИРОВУЮ ЭКОНОМИКУ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - определить роль внешнеторговой политики в национальной экономике в условиях рыночной экономики, в условиях интеграции в глобализированную экономику.

Методология исследования – в работе использовались системный подход, методы синтеза и анализа.

Результаты исследования - анализ влияния внешнеторговой политики страны на интеграцию национальной экономики в мировую экономику.

Практическая значимость исследования - возможность использования в качестве научного источника при оценке возможностей внешнеторговой политики, реализуемой страной в условиях интеграции национальной экономики в мировую экономику.

Оригинальность и научная новизна исследования – совершенствование методологии оценки интеграции страны в международные экономические отношения в соответствии с реализуемой страной внешнеторговой политикой.

Ключевые слова: национальная экономика, внешняя торговля, экспортная политика, экономическая интеграция, экспортный потенциал, внутренний рынок, экономическое регулирование.

Habil Huseyn Aslanov,

Ph.D. (Econ.), Associate Professor,

Baku Business University,

E-mail: dosent1966@mail.ru

© H.H. Aslanov, 2022

EVALUATION OF THE COUNTRY'S FOREIGN TRADE POLICY AND ITS ROLE IN INTEGRATION INTO THE GLOBAL ECONOMY IN THE MARKET ECONOMY

A B S T R A C T

The purpose of the research - is to determine the role of the foreign trade policy in the national economy in the market economy in the integration into the globalized economy.

The methodology of the research - systematic approach, synthesis and analysis methods were used in the research work.

The results of the research - analysis of the impact of the country's foreign trade policy on the integration of the national economy into the international economy.

The practical importance of the research - the possibility of being used as a scientific source in the evaluation of the foreign trade policy opportunities implemented by the country in the integration of the national economy into the global economy.

The originality and scientific novelty of the research – improvement of the evaluation methodology of the country's integration into international economic relations in accordance with the foreign trade policy implemented by the country

Keywords: national economy, foreign trade, export policy, economic integration, export potential, domestic market, economic regulation.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
04.05.2022

Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
09.05.2022

Çapa qəbul olunmuşdur: 13.05.2022

Дата поступления статьи в редакцию: 04.05.2022

Отправлено на повторную обработку: 09.05.2022

Принято к печати: 13.05.2022

The date of the admission of the article to the editorial office: 04.05.2022

Send for reprocessing: 09.05.2022

Accepted for publication: 13.05.2022